

J. BOGDANOWSKI
M. ŁUCZYŃSKA-BRUZDA

JURAJSKI PARK KRAJOBRAZOWY

Sama tylko medycyna nie uleczy chorób naszych czasów, których źródłem jest nieustanne napięcie, pośpiech i niepokój. Dopiero w kontakcie z naturalnym krajobrazem znikają troski codzienności, a zurbanizowany człowiek znajduje drogę do uzdrawiającej harmonii z naturą.

Prawie stukilometrowym łańcuchem leśnych wzgórz, skalnych labiryntów i dolin ciągnie się pasmo Jury od Krakowa po Częstochowę. Minione stulecie opatrzyły je murami warowni, tworząc potężną linię obronną, której ruiny zdobią do dziś szczyty ostańców.

Ten jedyny w swoim rodzaju krajobraz, już w XIX wieku urzekł podróżników i ściągnął badaczy, którzy w jaskiniach znaleźli najstarsze siedziby człowieka w Polsce, zaś na skałach osobny rozdział dziejów sztuki obronnej. Ruch turystyczny zapoczątkowany modnymi wyjazdami do wód Ojcowa i rozwalin ogrodzienieckiego zamku, propagowany w dwudziestoleciu międzywojennym na stronach ZIEMI, rozwinął się na większą skalę dopiero po drugiej wojnie światowej. Wytyczony staraniem Kazimierza Sosnowskiego szlak o nieco patetycznej nazwie *Orlich Gniazd*, prowadzi szukających wypoczynku w pięknym krajobrazie. Na nowo odkrywa się romantyczne mury Olsztyna i Smolenia, zagadkowe ruiny w Ostężniku i Ryczowie. Strone ściany Zborowa i Sokolich Gór przyciągają grotolazów i taterników.

Tymczasem u stóp jurajskiego pasma stanął szybko rozwijający się przemysł. Wapień i piasek Jury, a także inne złoża mineralne wysunęły problem intensywnej eksploatacji. Ruszyły wielkie kamieniołomy, piaskownie, kopalnie a cały niemal teren zadymił wieżami wapienników. Czy sta dawniej Przemsza zamieniła się w kanał, wśród lasów Golczowie wyrosły dymiące kominny, a dolinę Czernej zaczął ochłaniać kamieniołom-gigant.

Tak zrodził się konflikt między ogromną rzeszą ludzi ze Śląska, Krakowa i Częstochowy znajdujących tu najbliższe miejsce dla wypoczynku i turystyki, a techniką, żądającą coraz to nowych terenów pod eksploatację i zabudowę.

Jednym z pierwszych, który dostrzegł ten problem w skali regionu Jury był dr Zygmunt Novak. Rozpoczął badanie problemu i poszukiwanie właściwego rozwiązania. Główny motyw działania stanowił zamiar stworzenia z najcenniejszego krajobrazowo, głównego pasma Jury, wielkiego Parku Krajobrazowego, przeznaczonego dla wypoczynku i turystyki oraz wydzielenia ściśle określonych terenów pod eksploatację i zabudowę.

Rozpoczęte w 1947 roku na Politechnice Krakowskiej prace dały szereg projektów rozwiązania poszczególnych problemów. Zespół architektów, którzy pracowali najpierw na Uczelni, później społecznie, dał pierwszy plan regionalny Jury. Plan nie obejmował jeszcze pełnej problematyki, niemniej stanowił zasadniczy krok w tej pionierskiej dziedzinie.

Powstanie w r. 1955 Zakładu Planowania Przestrzeni Zielonych (przy Politechnice Krakowskiej) otworzyło następny okres prac nad Jurajskim Parkiem Krajobrazowym. Opierając się na poprzednim projekcie, w ciągu lat drobiazgowych badań w terenie, Zakład znalazł się w posiadaniu bogatych materiałów studialnych. Umożliwiło to pracę nad nową wersją planu JPK i wykonanie projektu realizacyjnego pierwszej jego części — Okręgu Ojców, wraz z Ojcowskim Parkiem Narodowym.

Obecnie problem parków krajobrazowych stanowi na świecie jedno z głównych zagadnień ochrony krajobrazu oraz organizacji masowego wypoczynku i turystyki. Amerykański *outdoor recreation system*, obejmujący najrozmaitsze formy krajobrazu przystosowane do użytkowania dla celów wypoczynku, przewiduje siedem zasadniczych rodzajów takich terenów — *National Parks, National Monuments, Nat.*

Skalny labirynt ostańców na górze Zborów, pow. zawierciański. Fot. J. Bogdanowski

Historical Parks, Nat. Seashore, Nat. Parkways, Nat. Capital Parks, Nat. Recreational Areas. Terenów takich jest w USA 183 o łącznej powierzchni 101.213 km². W Anglii system tego rodzaju terenów i ogólna dbałość o krajobraz są dość powszechne. Mówi się dziś o Anglii, że posiada najmniej lasów, ale najwięcej drzew. W Niemczech parki krajobrazowe (*Naturparke, Landschaftschutzgebiete*) rozbudowywane są w pobliżu dużych ośrodków miejskich.

Nasze parki narodowe, pomyślane raczej jako duże rezerваты przyrody z ograniczoną możliwością poruszania się, zarówno liczbowo jak powierzchniowo nie są w stanie przejąć funkcji krajowego systemu terenów rekreacyjnych. W związku z tym, a także w wyniku wielu innych przyczyn, Państwowa Rada Ochrony Przyrody na sesji 26 maja 1964 r. wystąpiła z propozycją rozbudowy rezerwatów krajobrazowych i wprowadzenia dwu nowych form: parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu.

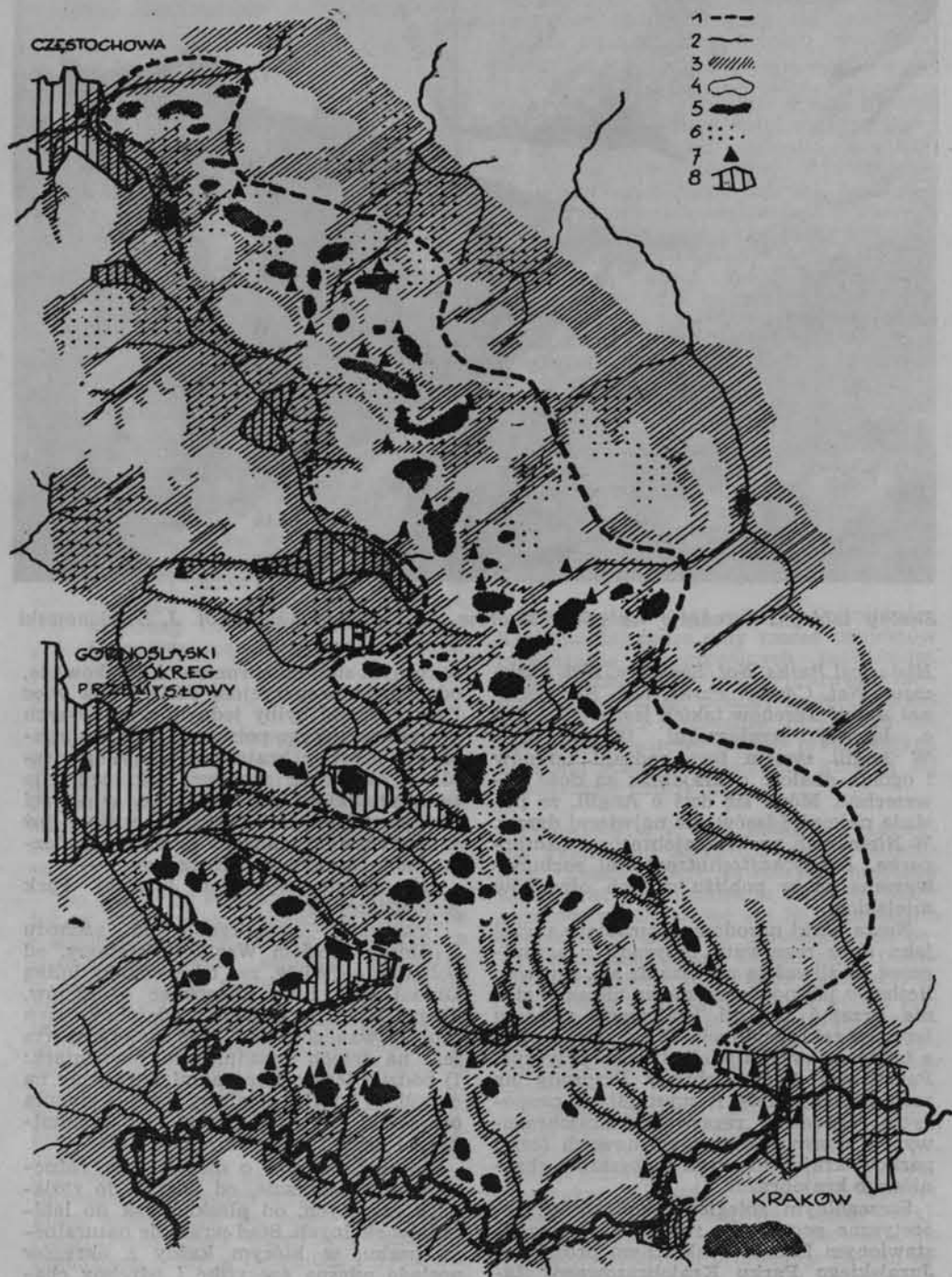
Szczególnym zbiegiem okoliczności, teoretyczne propozycje zbiegły się z przedstawionym Radzie konkretnym projektem Jurajskiego Parku Krajobrazowego. Zarówno jego nazwa jak podział na strefy

w różnym stopniu chronione i użytkowane, odpowiada propozycjom PROP. Tak więc Park Jurajski byłby jednym z pierwszych projektów nowego polskiego systemu organizacji ochrony krajobrazu i wykorzystania go do celów masowej rekreacji. Nie tylko projektem, gdyż jego część w postaci Okręgu Ojców zatwierdzona została już w 1963 roku do realizacji przez Wojewódzką Radę Narodową w Krakowie.

Jak będzie wyglądał Jurajski Park Krajobrazowy?

Przestrzeń, ograniczona od zachodu i północy biegiem Warty i Przemszy, od południa — Wisły, zaś od wschodu doliną Dłubni oraz linią Żarnowiec — Mstów, obejmuje w przybliżeniu właściwy teren projektowanego parku. Jego funkcja oparta jest na trzech zasadniczych elementach: 1) podział terytorialno-administracyjny na okręgi, 2) podział strefowy według stopnia ochrony i użytkowania, 3) sieć komunikacji i usług turystycznych.

Dziesięć okręgów o niezwykle, różnorodnym krajobrazie, od pustyń do rozlewisk rzecznych, od płaskich łąk do labiryntów skalnych. Stąd wrażenie naturalnego parku, w którym każdy z okręgów posiada własną specyfikę i odrębny charakter.

Okręg *Mników*, przylegający od zachodu do Krakowa, to pierścień lesistych wzgórz, otaczających płaską równinę rozległych łąk. Przez wzgórza, skalnym jarem przełamuje się Sanka, tworząc dolinę mnikowską dorównującą urokiem ojcowskiej.

Okręg *Ojców*, od północnego zachodu przylegający do Krakowa, to wierzchowi-na pełna skalnych ostańców, pocięta siedmioma skalnymi jarami.

Okręg *Dłubnia*, na północ od miasta, obejmuje jedną dolinę, w której — prócz grup skalnych — atrakcję stanowią liczne zabytki, np. Imbramowice i romański kościół w Wysocicach.

Dalsze trzy okręgi znajdują się na granicy Śląska i Ziemi Krakowskiej. Na południu okręg *Lipowiec*, z pasmem lasów i wzgórz nad Wisłą, uwieńczony starymi ruinami Lipowca i Tączyna. Wzdłuż skupiska kopalń i fabryk Krakowskiego Zagłębia ciągnie się wielki kompleks leśny nad Przemszą, Jawornikiem, Żabnikiem, który wraz z pasmem Diablej Góry obejmuje kolejny okręg — *Bór Biskupi*.

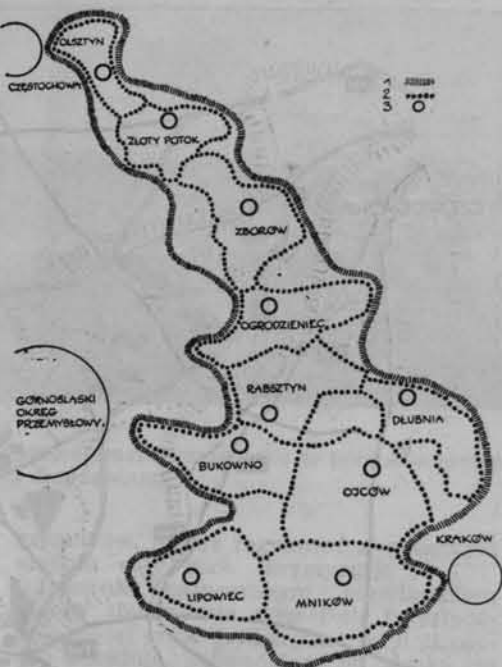
Położony od niego na północ okręg *Rabsztyn*, to jedno z największych pasm jurajskich, pokrytych wielkimi lasami, na skraju których rozciąga się słynna Pustynia Błędowska.

Cztery następne okręgi wyciągniętą linią biegną już ku Częstochowie, stanowiąc pod względem administracyjnym śląską część JPK.

Okręg *Ogrodzieniec* obejmuje pasmo wzgórz, lasów i skał ciągnące się ze wschodu na zachód. W krajobrazie dominują ruiny zamków w Ogrodzieńcu, Smoleniu, Udorzu, Ryczowie.

Zborów wraz z pasmami skał kroczyckich, podlesickich i morskich zawiera najpiękniejsze zespoły ostańców, tworzących skalne labirynty, wśród których pasmo między zamkami Mirów i Bobolice zajmuje jedno z czołowych miejsc.

W okręgu *Złoty Potok* stosunkowo niewiele ostańców, o niezwykłości krajobrazu decydują wspaniałe lasy w zielonej dolinie Wiercicy. Tuż obok rozpościerają się kamieniste pustkowia i piaszczyste pustynie, na których wznoszą się tajemnicze ruiny Suliszowic, Ostrężnika, Przewodziszowic.

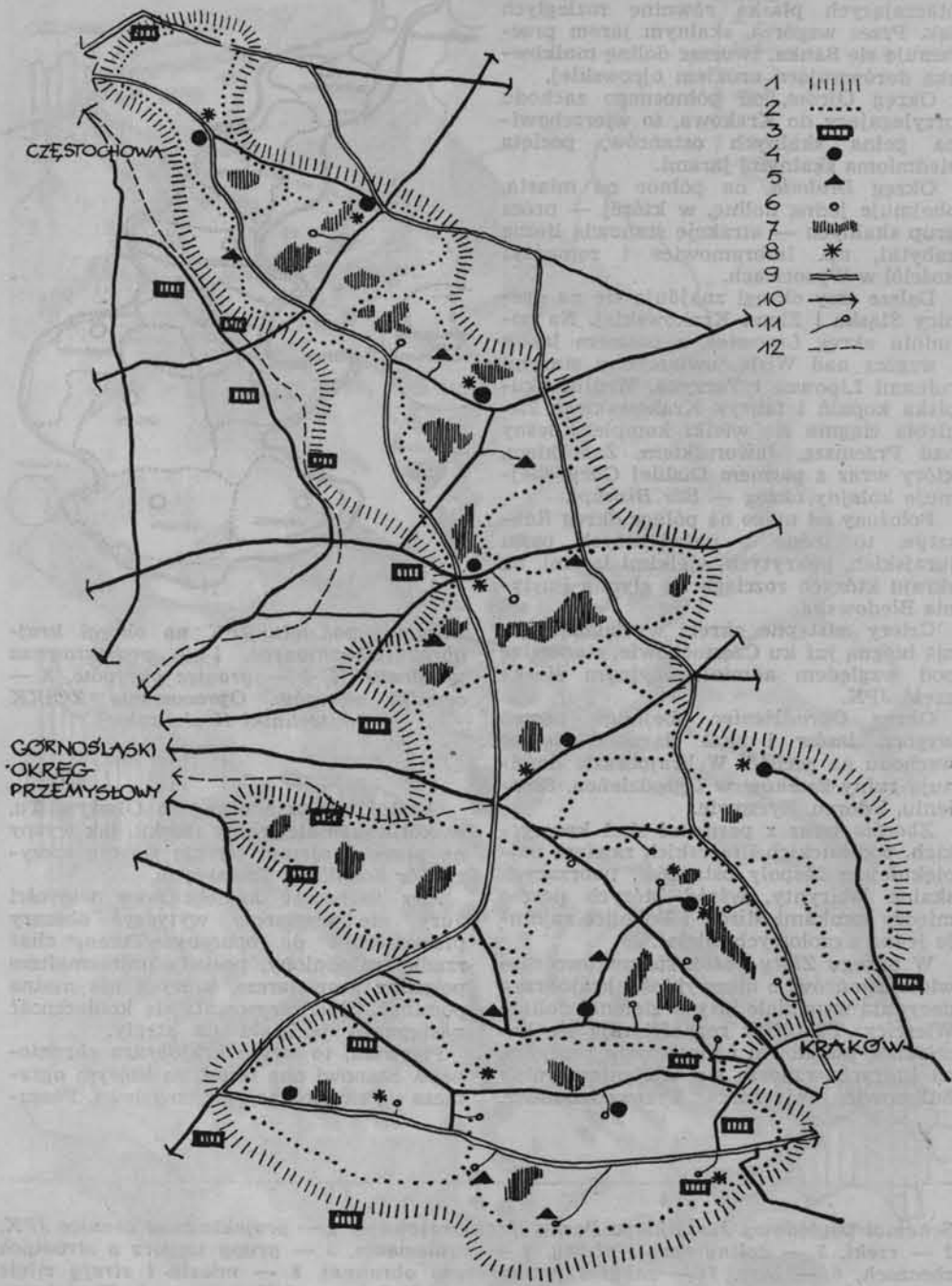
Schemat podziału JPK na okręgi krajobrazowe chronionego. 1 — projektowana granica JPK, 2 — granice okręgów, 3 — ośrodki okręgów. Opracowanie ZOiKK Politechniki Krakowskiej

Ostatni wreszcie okręg to Olsztyn. Tu, wokół wspaniałej ruiny zamku, jak wyspy na płaskim niemal terenie sterczą szczyty Gór Sokolich i Towarnych.

Aby zachować krajobrazowe wartości Jury, nie wystarczy wytyczyć obszary przeznaczone do ochrony. Teren, choć rzadko zaludniony, posiada najrozmaitsze potrzeby gospodarcze, których nie można pominąć. Stąd zarysowała się konieczność następnego podziału na strefy.

Pierwsza, to *strefa krajobrazu chronionego*. Stanowi ona teren, na którym ogranicza się eksploatację przemysłową. Postu-

Schemat poglądowy Jurajskiego Parku Krajobrazowego. 1 — projektowane granice JPK, 2 — rzeki, 3 — doliny rzek i niziny, 4 — wzniesienia, 5 — grupy wzgórz o stromych zboczach, 6 — lasy, 7 — zabytki architektury obronnej, 8 — miasta i strefy silnie zurbanizowane. Schemat opracowany w Zakładzie Ochrony i Kształtowania Krajobrazu Politechniki Krakowskiej

Stara wieś Przybnow na skraju Jury, atrakcyjny element krajobrazu w projektowanym parku. Fot. Janusz Bogdanowski

luje się natomiast racjonalną gospodarke hodowlaną i uprawową, wprowadzając systemy pasów przeciwwietrznych, zadrzewienia i zalesienia.

Druga strefa, to właściwe parki krajobrazowe — tu już ograniczenia są nieco większe i zmierzają do utrzymania wybranych fragmentów krajobrazu w możliwie niezmiennym stanie.

Trzecia strefa, rezerwatowa, chroni już w pełni obszary o szczególnych wartościach.

Pod względem powierzchni strefa pierwsza obejmuje cały obszar JPK. Strefa druga — wybrane partie krajobrazu w poszczególnych okręgach. Trzecia — drobne fragmenty strefy drugiej. Tym sposobem, wprowadzając stosunkowo niewielkie ograniczenia, można przekształcić Jurę w wielki teren rekreacyjny.

Nie na tym jednak koniec. Dla właściwego funkcjonowania całego Parku niezbędna jest odpowiednia adaptacja i organizacja. Podstawowymi czynnikami, które organizują lub dezorganizują turystykę są: komunikacja oraz usługi. Używając tych

czynników, można regulować w znacznym stopniu cały ruch turystyczny.

Pozornie najprostszym rozwiązaniem byłoby zbudowanie *magistrali turystycznej*, tnącej przez środek Jury po linii północ-południe, prowadzącej od zamku do zamku. Doświadczenia jednak wykazują całą niewłaściwość takiego zamierzenia. Trzeba bowiem zdać sobie sprawę z niebezpieczeństwa przeciążenia, lub nawet zdemastowania najcenniejszych obszarów. Dlatego potrzebna jest taka koncepcja, która zabezpieczałaby zarówno tereny do masowego wypoczynku i turystyki jak i *wyspy ciszy*, przeznaczone do wypoczynku kontemplacyjnego.

System organizacyjny przewiduje więc: pasmo rekreacyjne, biegnące wzdłuż zachodniego krańca Jury, ośrodki turystyczne w każdym okręgu oraz obwodnicę turystyczną wokół całego parku. Na krańcu Jury znalazłyby się główne ośrodki turystyczne i rekreacyjne, punkty wypadowe dla wycieczek w głąb Jury. Z tych ośrodków, dzięki „ciąciwom” komunikacyjnym można by dostać się do wybranego punktu wewnątrz obwodu. Układ taki za-

Schemat urządzeń turystycznych i szlaków kołowych projektowanych na terenie JPK. 1 — projektowane granice JPK, 2 — projektowane granice okręgów, 3 — rejony masowej rekreacji w strefie obrzeżnej, 4 — główne ośrodki turystyczne, 5 — miejsca postojowo-biwakowe, 6 — punkty turystyczne, 7 — miejsca ciszy, 8 — główne atrakcje okręgów, 9 — jurajska obwodnica turystyczna, 10 — wielokierunkowe sploty komunikacji przelotowej, 11 — drogi docelowe do punktów turystycznych, 12 — główne ciągi kolei w pasie rejonów rekreacji. Opracowanie ZOiKK Politechniki Krakowskiej

pewnia deglomerację ruchu, rozdzielenie terenów masowej turystyki od terenów, których przeciążenie mogłoby być szkodliwe, ułatwia wreszcie dojazd do każdego wybranego miejsca.

Zarysowała się wreszcie możliwość dość niezwykła. Na terenie Jury zachowały się drogi pochodzące jeszcze z okresu średniowiecza. Włączono je do planowanej sieci komunikacyjnej, co stanowi niewątpliwie jeszcze jedną atrakcję turystyczną.

Szczegółowy plan posiada dopiero okręg Ojców, gdzie już dokładnie wyznaczono strefy, a system usługowy oparty jest na komunikacyjnej obwodnicy.

Metoda została więc opracowana. Obecnie Jurajski Park Krajobrazowy czeka na wykonanie generalnych planów dla całości i dla poszczególnych okręgów. Zaś ludzie, pracujący w niezliczonych zakładach przemysłowych Śląska, Krakowa i Częstochowy czekają na ów wielki obszar rekreacji. Jest to obszar, którego niezwykle krajobraz i średniowieczny system białych zamków zaliczane są do narodowych skarbów przyrody i kultury. Zaś praktyczna realizacja parku zależy już tylko od skoordynowanego działania władz terenowych, to znaczy Wojewódzkich Rad Narodowych w Krakowie i Katowicach.

Schemat projektowanych stref ochronnych JPK. 1 — projektowana granica JPK, 2 — granice okręgów JPK, 3 — strefa krajobrazu chronionego, 4 — strefa parków krajobrazowych, 5 — strefa rezerwatów krajobrazowych, 6 — granice szczególnie zagrożone przez postępującą urbanizację. Oprac. ZOiKK Politechniki Krakowskiej

Pierwszy fragment Jurajskiego Parku Krajobrazowego zatwierdzony do realizacji przez Prezydium WRN w Krakowie -- Okręg Ojców. 1 — granica terenu opracowanego, 2 — strefa osadnicza (swobodna gosp. uprawowa, lokalizacja przemysłu ograniczona), 3 — strefa izolacyjna (swobodna gospodarka uprawowa, ograniczona eksploatacja kamienia, zabudowa dozwolona w wyjątkowych przypadkach, lokalizacja przemysłu zakazana), 4 — strefa rezerwatowa (ograniczona gosp. uprawowa, zakaz zabudowy, eksploatacji kamienia i lokalizacji przemysłu), 5 — komunikacja ogólnogospodarcza, 6 — fragment jurajskiej obwodnicy turystycznej, 7 — trójkąt komunikacyjny obsługujący Okręg Ojców, 8 — drogi docelowe do urzędzeń turystycznych, 9 — ośrodki turystyczne, 10 — motele, 11 — schroniska, 12 — parkingi. Opracowali w Zakładzie OiKK PK M. Łuczyńska-Bruzda i J. Bogdanowski pod kierownictwem naukowym doc. Z. Novaka

